

JIŘÍ KUDRNÁČ

DEKADENTNÍ ESEJISTA ARTHUR BREISKÝ V RECEPCI NĚKTERÝCH SOUČASNÍKŮ

Dnešní vstřícné hodnocení Arthura Breiského (1885 – 1910)¹ nemá úplnou oporu v hodnocení za autorova času. Autor ceněné a kultovní knížky esejí *Triumf zla* i dalších vlivných dekadentních textů, modelový dandy, kterého jeho životní mystifikace mohou přiřadit též k představitelům žité absurdní komiky², plodný pisatel podstatné korespondence, osobnost, která si zasloužila s akribií připravené sebrané spisy, je příznačným představitelem české dekadence i v tom ohledu, jak sdílel peripetie recepce tohoto směru u nás.

Po autorově smrti vyšly nejprve ve 20. letech čtyři různě obsáhlé bibliofilie s jeho texty a následně až v roce 1945 biograficky strukturovaná monografie od Jaroslava Podroužka, nakladatele a spisovatele, *Fragment zastřené osudu*: entuziastická, vytvářející kult, objevná a pramenně bohatá, na niž navazují všichni následující badatelé o Breiském. Teprve po řadě dalších desetiletí, kdy většinou nebylo možno publikovat o dekadenci bez výrazných omezení, se autor jediné, útlé knihy, zesnulý v pouhých 25 letech, dočkal vydání 6 svazků (z nichž první, z roku 1970, byl ještě výsledkem liberalizujícího pražského jara), z toho třikrát vyšel *Triumf zla*. Dnes Breisky patří do učebnic a náleží mu místo v panoramatických zpracováních literatury přelomu století.³

¹ Jiří Opelík (ed.): *Lehký harcovník*. Antologie českého literárního eseje 2. Léta desátá a dvacátá 20. století. Praha, Melantrich 1986. Luboš Merhaut: *Cesty stylizace*. (Stylizace, „okraj“ a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století.) Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 1994. *Spisy Arthura Breiského*, ed. Luboš Merhaut (sv. 1), Gabriela Dupačová, Aleš Zach (sv. 2), Gabriela M. Zemanová, Aleš Zach (sv. 3). Praha, Thyrsus, 1996–1997. Petr Kovařík: *Literární otazníky*: Mýty, záhady a aféry II. Praha, Modrý stůl, 2005. Otto M. Urban, Luboš Merhaut, Daniel Vojtěch: *V barvách chorobných*. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914. Praha, Obecní dům, Arbor vitae; Brno, Moravská galerie, 2006. Daniel Vojtěch: *Vášeň a ideál*: Na křižovatkách moderny. Praha, Academia, 2008. Jan Staněk: Spor o diletantismus a jeho podoba v literatuře české dekadence. In: *Estetika*. Roč. 44, 2007, č. 1–4, s. 85–105. Jiří Pelán: *Kapitoly z francouzské, italské a české literatury*. Praha, Karolinum, 2007.

² Vladimír Borecký: *Imaginace, hra a komika*. Praha, Triton 2005, s. 196.

³ Jan Lehár – Alexandr Stich – Jaroslava Janáčková – Jiří Holý: *Česká literatura od počátků*

Jako spisovatel, legendární osobnost i jako jeden ze symbolů návratu dříve potlačované kultury byl také vítán v dosti hojně publicistice při nedávných reedicích a výročích.⁴

* * *

Spřízněná a vnímavá je recenze *Triumfu zla* (1910) od Miloše Martena, autorské osobnosti s Breiským srovnatelné, zázračného dítěte z družiny časopisu *Moderní revue* a předního reprezentanta druhého období tohoto časopisu. Vyšla v *Moderní revui*⁵. Marten interpretoval knihu Breiského co do žánru, poetiky i intertextuality. Pojal Breiského vývojově, jak se ostatně dekadenti sami často stylizovali: jakožto autora doby přechodu, nadějného a předjímajícího. Kniha Breiského „patří (...) k nejlepším příslibům naší esejistiky; je v ní živel umělecké i citové intenzity a mladá vůle k syntetické metodě kritického výkladu. Je tedy celkem bezvýznamné, že p. Breisky přijal mnoho popudů zvláště z nejnovějších německých esejistů: byly mu, myslím, skutečně především popudy, kvasem vlastní myšlenky, prostředkem, aby si ujasnil umělecký cíl. Jeho debut může se zdát nebezpečně hotovým, nebezpečně omezeným na určité tóny a odstíny psychického světa. Ale právě proto, že oněch tónů využil tak plně a výlučně, lze věřit v živý a bohatý vývoj autora, jehož duch je příliš otevřený a lačný, by nehledal nových a vyšších možností.“⁶

Připomínáme, že Martenova vlastní próza je typologicky do značné míry obdobná jako próza Breiského. Oba tyto autoři z hlavních osobností druhé generace *Moderní revue* jsou si v těchto letech blízcí jakožto zastánci dandysmu a estétství. (Pro Martena je to však pouze první tvůrčí období, než se od dekadence odklonil k Šaldovi a katolické renesanci.) Citovaný Martenův esej o díle Breiského je do značné míry výkladem díla samotného Martena a české dekadence (jíž bývalo často vytykáno pasivní následování cizích vzorů, včetně cizí dekadentní literatury), případně dekadence vůbec (jíž bývalo také dosti často vytykáno poměrně pasivní využívání různých kulturních tradic).

k dnešku. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Jaroslav Med: Česká symbolistně dekadentní literatura. In: Jaroslava Janáčková a Jaroslava Hrabáková (eds.): *Česká literatura na přelomu století*. H+ H, Jinočany 1991. Hana Bednaříková: *Česká dekadence*. Kontext – text – interpretace. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. Anna Gawarecka: *Wygnancy ze światów minionych. O czeskich dekadentach*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2007.

⁴ Rozsáhlý soupis v Bibliografii české literární vědy (cit. 17. 7. 2011); dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/cs/bibliograficke-sluby/bibliografie-ceske-literarni-vedy> doplňujeme např. o Petr Kubát: Před 125 lety se narodil největší český dandy Arthur Breisky (online) 2010 (cit. 17. 7. 2011). Dostupné z: <http://petrkubat.blog.idnes.cz/c/137914/Pred-125-lety-se-narodil-nejvetsi-cesky-dandy-Arthur-Breisky.html>

⁵ Roč. 16, sv. XXII, 1909 – 1910, s. 504 – 505, v obsahu ročníku však není uveden.

⁶ S. 505.

Dekadenci chápali jako umění přechodu (umění transformace, což je rys, který je v dnešní době zdůrazňován snad ve všech interpretacích⁷) již mnozí soudobí význační autoři. Byli to předně oba vůdčí představitelé skupiny dekadentů Arnošt Procházka (viz jeho doslov v *Almanachu secese* K poslední fázi české poezie, 1896) a Jiří Karásek ze Lvovic (viz jeho esej K vývoji moderního umění v knize *Impresionisté a ironikové*, 1903⁸, dále esej Umění jako kritika života v jeho stejnojmenné knize, esej Miloš Marten v jeho knize *Tvůrcové a epigoni*, 1927). Jejich častý polemický protivník Šalda tuto podstatu dekadence interpretoval jako „vyvrcholování romantismu do posledních důsledků, a tím ovšem bezděčné uspišování jeho rozkladu“ (v *Moderní literatuře české*, 1909)⁹. Radikálně psal o „záhubě dekadence dekadencí“ už v polovině 90. let tehdy podobně vlivný kritik Jan Vorel, a to v průběhu tehdejších diskusí o vymezení dekadence, ve statích v *Literárních listech* a v *Rozhledech*.¹⁰ Silnou a podle některých kritiků přebujelou intertextualitu lze chápat jako výraz dobově rozšířené esejističnosti, sblížení beletrie a esejistiky. Jak sami dekadenti chápali problematiku následovnictví cizích vzorů, vyjádřil svého času synekdochicky Karásek; obdobně by bylo lze argumentovat skupinami dekadentních prozaiků, dramatiků, esejistů: „Kdo zná Baudelaira, Mallarméa a Verlaina, ví, že je naprosto nemožno býti zároveň i Baudelairem i Mallarméem i Verlainem. A že kdo by dovedl sloučiti tyto tři nejrůznější umělecké individuality, byl by zázračným umělcem, a tedy tím už svrchovaným originálem“ (esej Původnost v umění v knize *Chimérické výpravy*, 1906).¹¹

Poněkud překvapivě se jeví, že tyto časté výtky dekadenci jsou obsaženy v recenzi, jíž knihu Breiského přijal, respektive nepřijal Arne Novák (v *Přehledu*¹²), jindy vnímavý k specifčnosti literatury českého fin de siècle, k množství jejich různých součástí a osobností, citlivě se věnující postižení jejich přínosu, který vytvořil v zásadě dodnes platný panoramatický obraz tohoto období v svých *Přehledných dějinách literatury české* (1936–1939). V recenzi Breiského vlivný i vyvíjející se literární historik a kritik shledával spíše izolovaná fakta, jako by pracoval s nedostatečnými kritickými nástroji literárněvědného pozitivismu, poznáváje „tyto trochu jednotvárné a morózní stránky syntetických aspirací“ a znamená, „jak spisovatel účelně, trpělivě a obezřetně vybírá ze své dosti obsáhlé četby francouzské a anglické nejen rysy charakterizační, nýbrž i obrazy a obraty, slohové prostředky a větné příkrasy“. Novákova recenze přinesla kombinaci metaforiky užívané v impresionistické literární kritice a pravděpodobně též moralistických výhrad či zábran: „Sedm polonovelistických, polokritických

⁷ Viz zejm. knihu *V barvách chorobných*, uvedenou v pozn. 1.

⁸ Zvláště s. 8–9.

⁹ *Studie z české literatury*, Československý spisovatel, Praha 1961, s. 50.

¹⁰ Ve statích *Nové proudy*, in *Literární listy*, roč. 15, 1894, s. 339, a *Nové proudy a dekadence*, in *Rozhledy*, roč. 4, 1895, s. 84.

¹¹ Praha 1906, s. 43.

¹² Roč. 8, 1909–1910, s. 914–915.

statí (...) skládalo tu jakýsi makartovský věnec ze suchých květin, uvitý pečlivou a jemnou rukou pro oltaře vítězícího hříchu, podivnůstkářského paradoxu a smrtelného utrpení.“ Pro jeho úvahy je pak logické resumé, zpochybňující tuto prózu jako žánrově, stylově a tematicky přínosnou: „Úzkostlivě vyšňořené a prudkými mužskými voňavkami přesycené florilegium Arthura Breiského prozrazovalo duši úponkovitou a cizopasnou, žijící z inspirací čistě knižních, spisovatele odvozeného a zrcadličího, pasivního vykladače knih, jemuž chybí kritická samospráva, uměleckého epigona, který bojí se postavit na vlastní nohy.“ Stojí za připomenutí, že podobně rezervovaná stanoviska zaujímal Arne Novák k příbuzné próze Martenově, pokud se vyznačovala exaltovaností a bohatou intertextualitou (zatímco Karáskovo literární dílo hodnotil příznivě, jakožto originální). Breiského ani nezařadil do svého reprezentativního kompendia, zmíněných *Přehledných dějin literatury české* (1936–1939).

Významnou interpretaci s příznivým oceněním napsal Breiského přítel Karel Hugo Hilar, spisovatel i divadelník, který v této době patřil k velmi plodným tvůrcům českého dekadentního a novoromantického intelektuálního prostředí, když redigoval vynikající knižní edici *Moderní bibliotéka*. Jaký mohl či měl být následující hypotetický vývoj Breiského, dovídáme se z recenze a zároveň epitafu *In Memoriam Arthur Breisky* (publikované v *Moderní revui*).¹³ Autor *Triumfu zla* je nazván „začínajícím spisovatelem jemné literární kultury a umělecké odvahy“, který „na svůj věk“ dosáhl „překvapující výsledky stylu a syntézy, fantazie a intelektu, odvahy a lyrismu“¹⁴ Vlastním smyslem Breiského knihy je překonání dekadence jako stavu, což je dobově příznačný a možná základní problém, který nelze obejít, jen jím projít, protrpět se. Je to totožné s Karáskovým pojetím individuálních znovuzrození jako inspirací pro znovuzrození dobové, jak je formuloval v knize *Renesanční touhy v umění*. „A vše to, ať zdařilé nebo zkršené, osobité nebo eklektické, v neobyčejně intimním vztahu s problémem moderního člověka a jeho psychy, s asketickým úsilím o jeho vnitřní osvobození a obrození, s aspiracemi, jimž pro nedostatek bližší distinkce říkáme moderní renesance.“¹⁵

Hilarův text byl podruhé otištěn s titulem *Artur Breisky v jeho knize Odložené masky* (Praha, Aventinum 1925; bylo to nakladatelství věnující se publikování dekadence i avantgardy) v oddíle *Dva epitafy* a opatřen datem 1910.¹⁶ Změny oproti časopisecké verzi ukazují Hilarovo dvojjediné úsilí: poněkud se oprostít od dekadence a symbolismu svého mládí a zároveň ukázat jejich spojitost s následujícími avantgardními proudy. Do knižní verze tak přibylo 5 jmen příslušníků posymbolistické avantgardy, ubyla baudelairovská oblaka, přibyly mechanismy, barvy se změnilly na bary, neznámá opojení se zkonkretizovala na nová opojení, přibyly grillroomy, wagon-lits, dancíngy a nevěstky, tedy rekvizity typické už

¹³ Roč. 16, svazek XXII, 1909 – 1910, s. 550 – 555.

¹⁴ S. 551.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Při následující komparaci využívám a doplňuji některé své dřívější poznatky otištěné v ediční poznámce k edici *Triumfu zla* (Praha, nakladatelství ROAD, 1992)

pro poetismus (srov. např. Seifertovu sbírku *Na vlnách TSF*); zřetelný je v závěru jistý odstup od *českého* konce století, který se nyní jeví jako provinciální před dobou následujícího kosmopolitního šťastného světa, jemuž přineslo optimismus odeznění traumatu světové války.

Text z roku 1910:

Viděti neznámá města, tváře, okeán. Jiná oblaka, vodopády, ruch drah, barvy, neznámá opojení, narkotika, cigarety, knihy. A zemřel zcela ve stylu: nemocniční sluha, rozdrcený za noci liftem.

Text z roku 1925:

Touhou života, svým životním instinktem předchůdce Apollinairův, Cocteauův. Marinettiho, Ehrenbergův¹⁷ a Morandův, hořící hladem viděti zámožská města, tváře jiných ras, oceány neznámé industrie, mechanismy, vodopády, ruch drah, bary, grillroomy, wagon-lits, danciny, nová opojení, narkotika, cigarety a nevěstky. A zemřel zcela ve stylu českého symbolismu, po verlainovsku: jako nemocniční sluha, vynášející výkaly. Byl rozdrcen liftem.

Další textové změny v Hilarově eseji vesměs vyjadřují posun od vyznání k interpretaci. „Breiského krátký život“ na „krátký bláhový život“ (v 2. odstavci), Breiského „neschopnost být šťasten“ na jeho „neschopnost štěstí druhých“ (v 6. odstavci), vypuštění formulace o Breiského lásce k osobám, které svými medailony portrétoval (v 9. odstavci) a „rozkošnický narkisism“ změněn na „rozkošný narkisim“ (v 12. odstavci). Hilarův odstup od dekadence dokládá vypuštění metafyzické specifikace „problému moderního člověka“, která v původním textu zní: „problém moderního člověka a jeho intelektu i senzibility, tj. intelektu a senzibility, které zápasí již nikoli jen s relativitou doby a jejího étosu, ale se samými hlubinami Bytí, se samou fatalitou všehomíra“ (3. odstavec). Literárněhistorickým upřesněním je pak doplnění skupinky Breiského oblíbených anglických „mistrů moderní prózy“ Poea, Patera a Symonse o Mereditha.

Hilarova reflexe Arthura Breiského i Hilarova vlastního mládí je však spíše modifikací jeho přátelského výkladu Breiského jako spisovatele otevřeného dalšímu vývoji literatury po dekadenci. Tento Hilarův esej vyjadřuje i to, jak se vyvíjel Hilar sám: spojoval silnou dekadentní inspiraci svého mládí se silnou inspirací dob následujících, dekadentní periodu na rozdíl od řady jiných autorů nezpochybnil. Závěr Hilarova epitaфу zůstal nezměněn, v posledním odstavci Hilar převzal jako poctu Breiskému styl jednoho z nejlepších Breiského esejů, Harlekýn – kosmický klaun.

¹⁷ Tj. Ilja Erenburg.

Hilar: In memoriam Arthur Breisky (poslední odstavec)

Tak odchází z frašky, svými sny, svými metafyzickými nostalgiemi znavený, odchází s impertinentním úsměvem, jak se sluší na toho, kdo provokoval odvážně celý život a neváhal vzít na sebe toho důsledky: groteskním koncem klauna, kterému život byl toliko převlékárnou kostýmů. Kyne nám, znaveně zívaje, pod záminkou, že jde spat, zatímco pudr jeho tváře přísně vpíjí hořkou, bezmezně hořkou slzu. Kyneme mu, kteří jsme ještě ve frašce a nalíčení, v jejím stylu, s úsměvem, na věčnou neshledanou:

- Dobrou noc, princí!

Breisky: Harlekýn – kosmický klaun (poslední odstavec)

Jde životem, stále opojen radostí nebo bolestí, neviditelný, protože žije jenom v sobě. Jeho cesty vedou nad propastmi smrti a je vždy hotov zatančiti s touto milenkou všech duší, příliš znavených a zhnusených, pohřební sarabandu nad vlastním hrobem. Ubírá se lehce a bezstarostně, s popěvkem na rtech, neznámou a osamělou cestou za fiktivními dobrodružstvími, osamělou cestou všech individualit, které měly odvahu jíti za svým snem a za svou touhou přes hroby, onou tragickou cestou, kterou Kasandra nastoupila, všecka se chvějíc, a která jest osvětlena viditelnými pouze jemu hvězdami a oživena chimérami, okouzujícími a pozvolně vraždícími. A někde v hloubkách hvězdných konstelací, ozařujících tuto cestu, nachází smysl života půvabný klaun života a vladař snu, umíraje s odvahou římského centuriona na poli avantur své duše.

Hilar tedy i v tomto aktualizovaném eseji zachoval své pojetí Breiského jako spisovatele přechodu ve významu dekadence i ve významu možného autorova osobního vývoje, a to v souladu s pojetím Martenovým. Specifiku Breiského poetiky vypočetl v metaforických pojmech sblížujících či spojujících dekadenci s poválečnou modernou, jako: hašíšový nihilismus, mrazná hazardnost intelektualismu, lunatická grotesknost, drzosti, nejprolhanější paradox, souboj se životem (v 5. odstavci); vnímal je jako dědictví, jež Breisky převzal od prokletých básníků.

* * *

Breiského prózy v *Triumfu zla* tvoří soustředěný celek, dovršený dvěma eseji na obecnější témata, totiž Kvintesence dandysmu a Harlekýn – kosmický klaun. V Hilarově výkladu jeho přítele se objevuje dokonce formulace, že Breisky byl opojenec absurdnem. Hilarův esej přispívá k ozřejmení, že Breiského literární dandyové a harlekýni vytvářejí svůj svět podobně, jako jej tehdy realizoval, filozoficky i beletristicky, někdejší osamělec a pro dnešek reprezentant tehdejší kultury Ladislav Klíma (1878–1928)¹⁸, generační současník Breiského, Martenuv

¹⁸ Srov. V.Borecký,op.cit.

(1883–1917) i Hilarův (1885–1935). V spojení malebné dekadence s touto kreativitou spočívá aktuálnost literárního díla všech osobností z této virtuální skupinky, různou měrou rozpoznávaná již jejich současníky.

SUMMARY

The paper is devoted to Arthur Breisky (1885–1910), the prematurely departed Czech Decadent writer. His collection of essays *The Triumph of Evil* (1910) belongs to remarkable books of Czech fin-de-siècle literature. The author of the paper traces the reception of the book by some of Breisky's contemporaries, namely, by Arne Novák, Miloš Marten and Karel Hugo Hilar. In their favourable reviews the latter two critics take Breisky as a typical Decadent writer who expresses the idea of transition. Arne Novák regarded Breisky as an epigon. K. H. Hilar, in the later version of his essay about Breisky, emphasized the connection between Breisky and new trends in art of the 20th century which came after Symbolism and Decadence.

